

Michèle Martin, *Images at war. Illustrated periodicals and constructed nations*. Toronto: University of Toronto Press, 2006. ISBN 0-8020-3757-7, 302 pp. € 60,99

·> ARJA FIRET

De Frans-Duitse oorlog van 1870 zegt Nederlanders tegenwoordig vrijwel niets meer. Toch ligt deze relatief korte oorlog de Fransen nog vers in het geheugen. De aanleiding daarvoor was niet alleen de onverwachte Franse nederlaag, maar vooral de vernederende consequenties ervan. Met de annexatie van Elzas-Lotharingen door de Duitsers leek niet alleen de Franse natie, maar ook de nationale trots te zijn geamputeerd.

Het is deze oorlog die het uitgangspunt vormt van *Images at war. Illustrated periodicals and constructed nations*. In deze studie van Michèle Martin dient de oorlog van 1870 als casus om de verslaggeving van een aantal geïllustreerde periodieken in verschillende landen met elkaar te vergelijken. Deze keuze is niet willekeurig: allereerst had het conflict tussen Frankrijk en Pruisen een grote invloed op de machtsverhoudingen binnen Europa. In de voorafgaande jaren had Frankrijk door de oorlogen van Napoleon I Pruisen en Engeland tegen zich in het harnas gejaagd. Later had het door andere conflicten ook Rusland, de

Verenigde Staten en de Italianen van zich verwijderd. Toen de oorlog uitbrak bevond het land zich dus in een geïsoleerde positie. De andere landen kozen ervoor 'neutraal' te blijven en weigerden het Franse leger te hulp te komen, maar ze beseften dat er niet veel hoefde te gebeuren om zelf in het conflict betrokken te raken. De berichtgeving over het conflict werd dan ook in verschillende landen oplettend gevolgd.

Het medium van de geïllustreerde pers was daarvoor bij uitstek geschikt. In een tijd waarin de pers nog geen foto's kon reproduceren, vormden illustraties de enige visuele informatiebron. De geïllustreerde tijdschriften bestond al langer, maar in 1870 was het voor het eerst mogelijk dat een grote massa mensen, voor een relatief lage prijs, vrijwel dagelijks de gebeurtenissen aan het front kon volgen. De illustraties van de correspondenten in het veld werden zeer serieus genomen, maar zij boden alles behalve een spiegel van de realiteit. Tussen de gebeurtenis en de uiteindelijke vertaling ervan in een illustratie, zat een team van schetsers, tekenaars en graveurs, maar ook van hoofdredacteurs en eigenaars die rekening hielden met de eigen ideologie van het blad en zijn lezers. Een periodiek dat wilde blijven bestaan moest marktgericht zijn en zoveel mogelijk lezers aan zich binden.

Interessant is dat juist rond 1870 een aantal natiestaten werden gevormd. Daarmee kwam ook het nationalisme op. Martin laat zien dat de geïllustreerde bladen een belangrijk aandeel hadden in de vorming van een nationale identiteit. Zij wijdden namelijk een groeiend deel van de inhoud aan belangrijke politieke zaken en zullen door hun wijde verspreiding ongetwijfeld invloed hebben gehad op het grote lezerspubliek. De geïllustreerde pers verbeeldde het nieuws in krachtige en vaak stereotiepe beelden, die zelfs het ongeletterde publiek konden bereiken. Michèle Martin toont duidelijk aan hoe de pers, juist via deze beelden, zijn lezers een gemeenschappelijke nationale identiteit bijbracht.

Hoewel uit inhoudsopgaven blijkt dat elk blad zo accuraat mogelijk probeerde het verloop van de oorlog in kaart te brengen, vraagt Martin zich af hoe objectief dat gebeurde. Op deze eenvoudige vraag geeft ze een zeer genuanceerd antwoord. Daarbij maakt ze gebruik van een corpus van twaalf geïllustreerde weekbladen die in vier verschillende landen verschenen. Het gaat om de *Illustrated London News*, de *Graphic*, de *Illustrated Times* en de *Penny Illustrated Paper* uit Engeland; de *Illustration*, *La Monde illustré*, de *Univers illustré*, *La Presse illustrée* en *La Journal illustré* uit Frankrijk; die *Illustrirte Zeitung* uit het Duitse taalge-

bied; en tenslotte *the Canadian Illustrated News* en *L'Opinion publique* uit Canada.

Een onderlinge vergelijking wijst uit dat de bladen verschillende politieke standpunten innemen. Daarbij loopt ook het tijdstip sterk uiteen waarop ieder blad besluit om een wat frivole inhoud in te ruilen voor een serieuze oorlogsverslaggeving. Zo kan het gebeuren dat burgers uit een zelfde land niet op dezelfde tijd, noch op dezelfde manier over de oorlog ingelicht worden. Martin laat ook zien hoe de weekbladen in de loop van de oorlog van standpunt konden veranderen als gevolg van gebeurtenissen als de Franse nederlaag bij Sedan of de overgave van Napoleon III. Met name de bezetting van Parijs door de Duitsers deed veel pro-Pruisische bladen omslaan.

Het grote corpus draagt duidelijk bij tot een genuanceerd beeld van de situatie. Martin toont hoe de periodieken op nationaal niveau soms mijlenver uit elkaar konden staan. Zo zat het gedachtengoed van sommige Engelse 'weeklies' dichter bij een aantal Franse bladen, dan bij de *Illustrated London News*. Hetzelfde geldt voor het Franstalige Canadese blad *L'Opinion Publique*, dat zo mogelijk nog patriottischer was dan de Franse. Martin laat ook zien dat zowel de Franse als de Duitse bladen een genuanceerder beeld van de Aarde hadden dan je zou verwachten. Zij bleven tijdens de oorlog

zelfs illustraties van elkaar kopen.

De meest verrassende informatie staat overigens aan het begin van Martins studie, waar zij de productiecontext van de illustraties beschrijft. Als hedendaagse lezer ben je geneigd ideologische bedoelingen te veronderstellen voor het niet, later of gedeeltelijk publiceren van een illustratie. Martin zet je met beide benen op de grond en legt de oorzaak bij de talrijke problemen die konden ontstaan in het productieproces en de moeilijke omstandigheden waaronder de correspondenten hun werk aan het front moesten doen. Zo moesten de 'speciale artiesten' ervoor zorgen dat ze op de juiste tijd op de juiste plek waren en dat hun schetsen op tijd terug werden gestuurd naar de redactie. Daarbij moesten ze vooral niet als spion opgepakt worden, gewond raken of sterven. Maar er waren ook technische problemen waar men zich het hoofd over brak. Terwijl teksten via de telegraaf konden worden verstuurd, lukte dat nog niet met beeldmateriaal. Hierdoor kwamen tekst en beeld niet op hetzelfde moment aan en konden ze vaak niet tegelijkertijd worden gepubliceerd. In vreedstijd was de post nog een optie, maar in oorlogstijd werden luchtballonnen en duiven ingezet, die gemakkelijk uit de lucht geschoten konden worden. Zo kon het gebeuren dat een pro-Frans blad tijdens de

bezetting van Parijs pro-Pruisisch werd, alleen doordat het gedwongen werd de illustraties van een Duits weekblad te kopen. Martin toont helder aan dat de militaire gebeurtenissen slechts één van de factoren waren die de teneur van de illustraties bepaalden.

Een punt van kritiek is misschien de discrepantie in aandacht voor de verschillende landen. Er is enerzijds relatief weinig aandacht voor de Duitse kant van het verhaal, toch één van de hoofdrolspelers in het conflict. Anderzijds heeft Martin onevenredig veel aandacht voor de Canadese geïllustreerde periodes waar het nieuws, vanwege de lange reis over de oceaan, altijd minstens één tot vier weken achterliep. De uiteenlopende meningen die zowel een Engelse als een Franse oriëntatie met zich meebrachten, zijn interessant, maar lijken niet te kunnen verhullen dat de keus vooral gemaakt is omdat het materiaal gemakkelijk voor handen was voor de Canadese onderzoekster.

·> ARJA FIRET is vakspecialist Romaanse letterkunde in de Utrechtse Universiteitsbibliotheek.